

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
ІНСТИТУТ ім. Г. С. СКОВОРОДИ

На правах рукопису

ПРИСУХІН Сергій Іванович

**ФЕНОМЕН КРИЗИ МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО
СПІЛКУВАННЯ У КОЛИШНЬОМУ СРСР:
ДОСВІД СОЦІОЛОГІЧНОГО
ТА ПОЛІТИЧНОГО АНАЛІЗУ**

Спеціальність 09.00.02 Теорія і історія соціалізму

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Харків — 1993

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00814139 (Q)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ
ім. Г.С. СКОВОРОДИ

На правах рукопису

ПРИСУХІН СЕРГІЙ ІВАНОВИЧ

ФЕНОМЕН КРИЗИ МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ
У КОЛИШНЬОМУ СРСР: ДОСВІД СОЦІОЛОГІЧНОГО ТА
ПОЛІТИЧНОГО АНАЛІЗУ

СПЕЦІАЛЬНІСТЬ 09.00.02 ТЕОРІЯ І ІСТОРІЯ СОЦІАЛІЗМУ

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

ДИСЕРТАЦІЇ НА ЗДОБУТТЯ НАУКОВОГО СТУПЕНЯ
КАНДИДАТА ФІЛОСОФСЬКИХ НАУК

ХАРКІВ - 1993

Дисертація виконана на кафедрі політології та соціології
Київського політехнічного Інституту.

Науковий керівник - доктор Історичних наук,
професор Ф.Я.Горовський

Офіційні опоненти - Доктор історичних наук,
Панчук М.І.
- Доктор філософських наук, професор
Куц О.М.

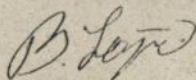
Провідна установа - Київський державний університет
економіки

Захист дисертації відбудеться "24" червня 1993 р.
о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради
К.ІІЗ.24.03 Харківського державного педагогічного Інституту
Ім. Г.С.Сковороди за адресою: 310168, Харків - 168,
вул. Блюхера, 2, ауд. А-221 /зал засідань/.

З дисертацією можна ознайомитись в Науковій бібліотеці
Харківського державного педагогічного Інституту Ім. Г.С.Ско-
вороди.

Автореферат розіслано "22" листопада 1993 р.

Вчений секретар
спеціалізованої
ради

В.В.Корженко

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Після розпаду СРСР перед національно-самостійними державами постали незвичні за своєю складністю і новизною завдання: йде докорінна трансформація суспільного життя, створюються умови для реалізації принципів демократії. Ці тенденції мають всеохоплюючий характер. Вони націлюють на якісні зміни всієї сфери суспільних відносин, причому особлива роль належить комплексу міжнародних проблем та процесів.

Системна криза СРСР спричинила кардинальні зміни в діалектиці міжнародних відносин, які останніми роками пройшли шлях від побутових конфліктів до збройних зіткнень, що в кінцевому результаті призвело до розпаду Радянського Союзу. На рівні міжнародних відносин криза давала знати про себе багатопланово і найбільш виразно в міжнародному спілкуванні. До того ж тут були свої особливості - загострення конфліктів відбувалось раптово і майже завжди при відсутності своєчасної та адекватної реакції зі сторони громадських та політичних структур.

Пошук механізмів подолання кризових явищ, що залишились актуальними і в умовах розбудови національно-самостійних держав, висуває в число важливих і життєвонеобхідних завдань детальне дослідження теоретичних і практичних проблем, що віддзеркалюють стан і процеси, характерні для міжнародного спілкування у колишньому СРСР /1980-1991 рр./, виявлення головних завдань, які необхідно вирішити в нових історичних умовах.

Іншими словами, дослідження такого феномену, як криза

міжнародного спілкування, сприятиме соціально-політичній практиці в пошуках адекватних форм діяльності, реалізації в житті таких цінностей сучасної цивілізації, як свобода, незалежність, демократія.

Дослідження зазначеної теми має також важливе методологічне значення для подальшого розвитку теорії міжнародних відносин, особливо тих її відгалужень, які вивчають динаміку їх процесів, механізми їх оптимізації, творчий пошук на цьому шляху. Висновки по темі допоможуть в соціальному керуванні цією сферою для забезпечення міжнародної стабільності і прогресивного розвитку суспільства.

Особливого значення досліджувані проблеми набувають тому, що кризові явища в міжнародному спілкуванні, характерні для останніх років існування СРСР, залишилися актуальними /в більшій або меншій мірі/ для новостворених національно-самостійних держав. Тому матеріали даної роботи можуть сприяти пошукові соціальних резервів у подоланні гострих міжнародних конфліктів, що лежать в основі цієї кризи. Серед таких духовних резервів є культура міжнародного спілкування теоретичні проблеми якої відображено в даній роботі.

Враховуючи прямий вплив процесів міжнародного спілкування на всі сфери суспільного життя /економічну, політичну, ідеологічну, культурну/, можна стверджувати, що від того, наскільки ефективними будуть знайдені механізми подолання того деструктивного стану, в якому опинилося наше спілкування з представниками інших націй і народностей, в значній мірі залежить гарантія розбудови національно-самостійних держав. Сьогодні, коли ми хочемо постати перед світом цивілізованими людьми, необхідно зосередитись на тих проблемах, які потрібно

вирішити передусім, щоб дальший розвиток міжнародного спілкування в Україні відбувався в цивілізованих формах і не призводив більше до кризового стану.

Мета дослідження має такі напрямки: по-перше, філософсько-соціологічне осмислення змісту такого феномену як криза міжнародного спілкування; по-друге, соціально-філософська інтерпретація широкого емпіричного матеріалу, який віддзеркалює кризові явища в міжнародних відносинах; по-третє, вивчення можливих механізмів вирішення найактуальніших завдань, проблем міжнародного спілкування в період розбудови національно-самостійних держав, що утворились після розпаду СРСР.

Досягнення поставленої мети вимагає вирішення комплексу завдань, а саме:

- проаналізувати зміст і характер кризи міжнародних відносин в колишньому СРСР напередодні його розпаду. На цій основі визначити тенденції розвитку сучасних міжнародних відносин з паралельним пошуком механізмів переходу від наявного стану до очікуваного;

- дослідити зміст кризи міжнародного спілкування на основі даних конкретно-соціологічних досліджень. Провести відбір найважливіших понять і визначень, що лежать в основі її головних характеристик;

- виявити роль соціально-економічних, політичних та інших чинників в кризових явищах міжнародного спілкування;

- описати головні теоретико-організаційні і соціокультурні методи, засоби, елементи, які сприяють відновленню, модернізації істинного змісту міжнародного спілкування.

Об'єктом дослідження стали міжнародні відносини в

колишньому СРСР напередодні його розпаду.

Як предмет дослідження розглядається процес кризи міжнаціонального спілкування в 1985-1991-х роках, коли наявною стала його регресивність та відсутність конструктивних форм.

Теоретико-методологічна та емпірична основи дослідження:

В суспільних науках самотійно тема кризи в міжнаціональному спілкуванні з об'єктивних причин не аналізувалась. В рамках деяких складових частин звучала тема оптимізації та гармонізації міжнаціонального спілкування, особливо в 70-ті роки, це роботи українських фахівців, як наприклад, Горовський Ф.Я., Євдокименко В., Нагорний Л.О., Панібудьласка В., Панчук М.І., Симоненко Р.Г.

Роботи цих авторів містили в собі можливість визначення предметних параметрів дослідження. Матеріали їх досліджень стали значним внеском в забезпечення даної роботи опорним матеріалом, тому що в них теоретичний аналіз змісту і форм міжнаціонального спілкування був справедливо пов'язаний зі всією системою чинників суспільного життя /економікою, політикою, ідеологією, культурою/. Але, не дивлячись на велику кількість подібних публікацій, в тій залишались питання кризи міжнаціональних відносин в соціалістичному суспільстві, незрозумілими залишались причини і джерела наявних гострих міжнаціональних конфліктів, соціологічні факти грубого порушення норм і вимог культури міжнаціонального спілкування.

Особливості прояву феномену кризи в міжнаціональному спілкуванні можна зрозуміти на основі аналізу системної кризи СРСР /і в вищій точці її розвитку в 1985-1991 рр./. Тому в даному дослідженні домінує місце надають роботам політологів, філософів, які безпосередньо виходили на досліджувану

тому. До них належать такі автори, як Блом Р., Бромлей Д., Видрін Д., Губогло М., Гусейнов Г., Нерознак В., Овчинников В., Пригожин А., Тадевосян Е., Харчев А.

Особливе значення для аналізу конкретної ситуації в міжнародному спілкуванні, прогнозу його розвитку набувають соціологічні методи дослідження. Наукова методологія соціології дає можливість використати дані конкретно-соціологічних досліджень для обґрунтування головних положень дисертації. До таких матеріалів належать дані досліджень, проведені колективами Всесоюзного центру вивчення громадської думки, матеріали окремих авторів-соціологів: Грушина В., Іванова В., Здравомислова А., Морозова Г., Плева С., Топіліна А. В роботі знайшли відображення праці видатних філософів, політологів соціологів, психологів, культурологів, які в рамках міждисциплінарних досліджень зробили внесок у вивчення проблем аналізу феномену кризи в міжнародному спілкуванні та знаходженні оптимальних умов її конструктивного подолання.

Наукова новизна дослідження полягає:

- у висуненні та обґрунтуванні теоретико-методологічних положень, які визначають можливість аналізу такого феномену як криза міжнародного спілкування;

- дослідженні можливих механізмів подолання /а при неможливості/ часткової нейтралізації гострих міжнародних конфліктів;

- у подальшому розвитку і уточненні таких понять як "конфлікт" і "криза" в міжнародному спілкуванні, "критерії рівнів міжнародного спілкування", "міжнародна напруженість";

Як наслідок, сформульовані положення, які претендують на

наукову новизну і вносяться на захист:

Феномен кризи міжнаціонального спілкування віддзеркалює такий етап розвитку, коли дестабілізуючі чинники максимально загострюють невирішені міжнаціональні суперечності, що ускладнюється використанням насильства. В такій ситуації спілкування набуває деструктивного регресивного розвитку.

Криза, як і конфлікт, є формою розвитку міжнаціонального спілкування, де конструктивний чи деструктивний зміст визначається тими умовами, в яких вона розвивається і протікає.

Подолання кризи, відновлення істинних, конструктивних форм спілкування між представниками різних націй і народностей – складний і динамічний процес. Насамперед, це створення стабілізуючих економічних, політичних, ідеологічних чинників, що дозволяють отримати максимальні /для даних конкретних умов/ взаємовигідні, загальновизнані результати суб'єктами міжнаціонального спілкування. Причому вирішення об'єктивних виникаючих проблем, завдань, конфліктів або просто отримання кінцевого результату повинно бути зорієнтоване на якнайповніше поєднання з нормами і вимогами культури міжнаціонального спілкування.

Діяльність по відновленню конструктивних форм міжнаціонального спілкування /Інноваційний процес/ на теоретично-організаційному рівні включає в себе такі головні вимоги:

- аналіз конкретної ситуації /соціально діагностика/, змісту і форм міжнаціонального спілкування, визначення його рівня. Теоретичне осмислення на основі причинного аналізу зв'язків, основних завдань, проблем, необхідних для оперативного вирішення;

- в соціальному керуванні головна увага повинна зосеред-

жуватись на створенні стабілізуючих економічних, політичних, духовно-ідеологічних чинників протікання міжнародного спілкування;

особлива увага приділяється реалізації в соціальній практиці основних норм і вимог культури міжнародного спілкування, що дає змогу на рівні суб'єктів спілкування отримати максимально можливі результати при мінімальних затратах часу. При цьому головною і визначальною повинна стати схема "знання-уміння-дія";

- селекція оптимальних організаційних форм /наїефективніших сил і засобів/, їх міжпредметна координація, контроль за їх діяльністю в процесі відновлення і розвитку істинних форм міжнародного спілкування.

Науково-практичне значення роботи полягає в тому, що вона містить конкретні рекомендації з проблем керування міжнародним спілкуванням та реалізації завдань розбудови національно-самостійних держав після розпаду СРСР. Пропоновані рекомендації та результати можуть бути використані в організації практичної діяльності для подолання міжнародних конфліктів, виховання культури міжнародного спілкування.

Крім цього матеріали і результати дослідження можуть ввійти до методологічної бази для подальшого вивчення процесів міжнародних відносин, їх конструктивної оптимізації. Матеріали дослідження можуть бути використані в науково-педагогічній роботі, лекціях, семінарах з проблем культури міжнародного спілкування.

Апробація роботи. Основні положення дисертаційного дослідження апробовані на Всесоюзних конференціях у Києві 1989 р Товариство "Знання" - "Релігія і національні стосунки"; Київ-

ський політехнічний Інститут - "Виховання молодого спеціаліста як майбутнього організатора виробництва"; 1991 р.: Київський політехнічний Інститут - "Творчість: теорія і практика"; 1993 р.: Інститут підвищення кваліфікації викладачів вищої школи при Київському університеті ім.Тараса Шевченка - науково-практична конференція "Проблеми вивчення і викладання соціології у вузах України"; Київський політехнічний Інститут - III Міжнародна науково-практична конференція "Творчість. Культура. Гуманізм".

Структура дисертації визначена метою і завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, а також списку використаної літератури.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність теми дисертаційної роботи, показана ступінь її розробки, сформульована мета дослідження. Викладені основні положення, які свідчать про новизну і практичну цінність дисертаційного дослідження.

У першому розділі - "Феномен кризи міжнаціонального спілкування: методологічні орієнтири" - проаналізований наявний стан і тенденції розвитку міжнаціональних відносин, що об'єктивно стали передумовою пошуку механізмів переходу від кризового стану до очікуваного.

Специфіка сучасного стану міжнаціональних відносин в основному визначалась не тільки об'єктивним станом в соціально-економічній та соціально-політичній сферах у колишньому Радянському Союзі, а й, насамперед, відсутністю у державних структур механізмів адекватного впливу на національні та міжнаціональні процеси. Функціонування міжнаціональних відносин, по-

долання так званих негативних явищ в рамках колишнього СРСР вважалось завданням, яке можна було вирішити за допомогою абстрактно-гуманістичних принципів Інтернаціоналізму, що реалізувались через партійні з'їзди, директиви, постанови, документи. Реальне життя показало всю складність і драматичність цього процесу, повну неспроможність зазначених методів.

Системна криза радянського суспільства кардинально вплинула на діалектику розвитку міжнародних відносин. Найважна диференціація в темпах розвитку матеріального виробництва, розвитку матеріально-технічної бази призвела до тенденції окремих республік хоча б тимчасово підпшити своє економічне і політичне становище за рахунок інших. Період так званого "процесу гласності" зробив явними раніше приховані від громадськості факти таких явищ, як міжнародні конфлікти, що супроводжувались інцидентами з державною владою. Вже до 1991 року чисельність жертв цих конфліктів нараховувалась десятками тисяч. Особливо обстановка ускладнилась на території Вірменії, Азербайджану, Узбекистану, Таджикистану, Казахстану, Грузії та Молдови. Ріст міжнародних конфліктів вперше за післявоєнні роки супроводжувався зростанням масових безпорядків, вбивств, важких тілесних ушкоджень, які викликала смерть потерпілих, крадіжок зброї та боєприпасів.

Аналіз цих та інших подій дає змогу зробити висновок, що в 1980-1991 роках вже стала реальністю багатопланова криза в міжнародних відносинах в Союзі. Причому відзначалась така особливість її протікання, як відсутність своєчасної і адекватної реакції зі сторони державних органів.

Вищезазначена особливість кризи міжнародних відносин дає підстави говорити, що для неї характерні:

а/ відсутність цілісної картини протікання міжнародних процесів і, насамперед, якого-небудь прогнозу виникнення, розвитку та динаміки затухання міжнародних конфліктів;

б/ соціальне управління в умовах кризи катастрофічно не враховує фактор часу, тобто відсутні чіткі адекватні теоретичні і практичні методи соціально-політичної діяльності.

З урахуванням цього вирішення найактуальніших задач і проблем, пов'язаних з кризою, повинно бути спрямоване по шляху пошуків механізмів подолання деструктивної фази і створення фази конструктивного розвитку міжнародних відносин. Насамперед, це стосується міжнародного спілкування, як концентрованого вияву міжнародних відносин. Цей різновид спілкування формує загальну картину міжнародних відносин, крім того воно виступає важливим соціальним індикатором, по якому можна побачити не тільки між національними, а й інші суспільно-політичні суперечності.

В такому розумінні відновлення докризового стану міжнародного спілкування означає створення таких умов, які дають змогу суб'єктам цього спілкування отримати максимально взаємовигідні, загальноновизнані результати. Причому вирішення поставлених завдань в цій області під час подолання кризи повинно бути реалізовано за менший, ніж завжди час, а при особливо гострих ситуаціях, максимальних показниках, взагалі при мінімумі використання часу.

Механізми відновлення нормального міжнародного спілкування відомі - це науково обґрунтована система контро-

лю, управління і реалізації її основних загальнолюдських функцій, а також аналіз отриманих результатів. Це в свою чергу потребує визначення головних понять, якими оперує теорія, наприклад, "критерії змісту міжнародного спілкування". Критерії змісту допомагають визначити функціональну значущість основних компонентів цього спілкування, відібрати конструктивний зміст, структуру, методи і засоби, які сприяють своєчасному і позитивному вирішенню міжнародних суперечностей.

Багатогранність міжнародного спілкування дозволяє сказати, що його зміст не може мати якого-небудь одного критерію. Їх як мінімум два: перше - критерії міжнародного спілкування як системи; друге - критерії міжнародного спілкування за їх функціями.

До системних критеріїв належать: поведінка і діяльність в міжнародному спілкуванні, ініціатива та творчість; нетерпимість до дій людей, які порушують норми культури міжнародного спілкування; потенціальна і реальна потреба спілкування з представниками інших національностей; методи вирішення конфліктних ситуацій тощо.

Функціональними критеріями є: наявність і глибина культури міжнародного спілкування; мотиви діяльності і поведінки в конфліктних ситуаціях; позитивний і негативний емоційний фон; критика і самокритика поведінки і тому подібне.

Використовуючи ці критерії можна виділити наступні характеристики рівнів міжнародного спілкування - високий, середній, низький, кризовий.

Високий рівень характерний для тих випадків, коли спілкування має наявну культуру міжнародного спілкування,

панує нетерпимість до її порушників, своєчасна і адекватна реакція у вирішенні міжнародних конфліктів і тому подібне. Мотиви діяльності в зазначеному спілкуванні виходять з розуміння відповідальності за свою поведінку незалежно від національної приналежності, є наявним бажання внести свій вклад у вирішення проблем міжнародного спілкування.

Для середнього рівня характерно часткове знання культури міжнародного спілкування, недостатня глибина цих знань, невеликий арсенал практичних установок у позитивному вирішенні потенційних і реальних міжнародних конфліктів. Слабо усвідомлюється соціальне значення культури міжнародного спілкування для особи, її роль у вирішенні можливих і реальних міжнародних конфліктів та інше.

Низький рівень - це рівень діяльності людей, які взагалі не володіють елементами культури міжнародного спілкування. Причому при зовнішньому контролі вони можуть фрагментарно відтворювати її основні норми і вимоги. Мотиви їх діяльності в спілкуванні в більшості випадків витікають з прагматично-споживацьких інтересів.

Кризовий рівень. До цього рівня належить спілкування з гострими конфліктами при повній відсутності культури міжнародного спілкування. Реальними стають методи насильства. Повноцінне спілкування взагалі неможливе. Мотиви діяльності - споживацько-прагматичний інтерес.

Продуктивним моментом в даному зв'язку є необхідність уточнення таких понять як "конфлікт в міжнародному спілкуванні", "феномен кризи міжнародного спілкування", "міжнародна напруженість".

В розділі робляться такі висновки, що конфлікт в міжви-

ціональному спілкуванні - це спосіб взаємодії між суб'єктами міжнаціонального спілкування з приводу реалізації своїх специфічних національно оформлених інтересів, під час якого діяльність однієї сторони, зіткнувшись з протидією іншої, перешкоджає реалізації цих інтересів.

При відсутності умов реалізації культури міжнаціонального спілкування конфлікти переходять в гостру стадію свого розвитку або критично ускладнюються використанням насильства як вульгарного методу нав'язати протилежній стороні власну позицію, точку зору, що в більшості випадків призводить до кризового стану, тобто міжнаціональне спілкування не тільки повністю неможливе, але й починається зворотній регресивний процес. Конструктивний чи деструктивний характер конфлікту виявляється змістом тих соціальних умов, в яких він розгортається і протікає. Таким чином, конфлікт і криза в міжнаціональному спілкуванні при своєчасному їх діагностуванні і позитивному вирішенні підтримують його розвиток і функціонування.

Крім цього показником наявності гострих, невирішених конфліктів, кризового стану є міжнаціональна напруженість - соціально-психологічний фон незадоволення, недовіра до можливості конструктивного вирішення конфліктних ситуацій. Зникає відчуття безпеки, з'являються чутки, страх. Внаслідок чого люди бояться один одного, що звичайно створює соціально-психологічну атмосферу неможливості повноцінного спілкування.

В такому контексті відновлення істинного змісту міжнаціонального спілкування набуває спрямованості переходу від кризового стану до високого рівня і реалізується через створення таких умов, які орієнтують на отримання суб'єктами цьо-

го спілкування своєчасних, конструктивних, загально визнаних результатів. Поняття "відновлення міжнаціонального спілкування" відрізняється від таких понять як "активізація міжнаціонального спілкування", "підвищення його рівня", "гармонізація", які тільки абстрактно зазначають спрямованість, але не ставлять перед собою мети /завдання/ подолання кризи і економії часу та зусиль практичної діяльності.

Створення умов відновлення Істинного міжнаціонального спілкування починається з аналізу конкретної ситуації, що склалася, продумування причинно-наслідкових зв'язків, які в кінцевому результаті дають якісні параметри цього процесу. Далі на цій підставі ставляться завдання щодо найбільш раціональної організації їх вирішення для кожного окремого випадку.

У другому розділі "Аналіз конкретної ситуації, що веде до кризи міжнаціонального спілкування" відзначається, що адекватне розуміння стану справ дає можливість враховувати найкращим способом практичну діяльність з тими обставинами, які склались в міжнаціональному спілкуванні. Аналіз конкретної ситуації дає змогу оцінити функціонування різноманітних національно окреслених систем, виявити необхідні для вирішення головні суперечності між національними процесів.

Насамперед, це завдання вирішується за допомогою так званої соціальної діагностики, яка дає реальну картину рівня, на якому знаходиться міжнаціональне спілкування. Саме те чи інше знання про його рівень і визначає пошуки механізмів подолання кризових явищ і відновлення його конструктивних форм.

Інтерпретація суми даних конкретно-соціологічних досліджень, що характеризували головні аспекти міжнаціонального

спілкування /за останні до 1991 р. роки/, дає змогу дійти висновку, що в 1980-х роках була достатня кількість соціологічної інформації про наявність гострих міжнародних конфліктів, які спочатку не вирішувались, ігнорувались, і надалі призвели до кризового стану. Не дивно, що уже в 1985-1991-х роках дослідники зробили офіційні висновки про різку несумісність соціальної реальності з соціалістичними ідеалами Інтернаціоналізму.

Крім аналізу матеріалів соціологічних досліджень в даному розділі наводяться роздуми про причини і витоки кризи в міжнародному спілкуванні. Витоки і причини ситуації, що аналізується, мають складний комплексний характер. Вони будуть існувати до тих пір, поки в міжнародному спілкуванні будуть існувати гострі невирішені суперечності. Але кваліфікувати їх прямо і прямолінійно як причини кризи не зовсім правильно. Справа в тому, що при своєчасному і позитивному їх вирішенні, суперечності є головним джерелом для розвитку нормальних, істинних форм міжнародного спілкування. І тому кожне з них бере участь в подоланні як гострих конфліктів, так і кризи в цілому. Як було зазначено, тільки в певних соціально-економічних умовах, при наявності волонтаризму, суб"ективізму в їх вирішенні вони набувають негативного, деструктивного значення.

Такими факторами, які зумовили гострі міжнародні конфлікти, що далі кваліфікуються як причини регресу /кризи/ в міжнародному спілкуванні, є певні історичні, економічні, політичні, ідеологічні, соціально-психологічні чинники. В розділі проводиться їх більш детальний аналіз і робиться висновок, що об"єктивна динаміка їх розвитку та

змін потребує постійного контролю і в наш час. Будь-яка недооцінка цих чинників негативно впливає на виявлення і позитивне своєчасне вирішення міжнародних конфліктів, як старих, так і можливих нових гострих суперечностей.

Поняття "вирішення конфліктів в міжнародному спілкуванні" фіксує, по-перше, створення умов, які забезпечать компроміс, примирення конфліктуючих сторін, а по-друге, реалізацію на практиці методів і засобів /загальнолюдського значення, взаємоприйнятних/ для ліквідації насильства, конфронтації і найбільш загрозливих наслідків. Таке широке трактування визначається сучасною історичною реальністю. Крім цього важливо відмітити, що це поняття в багатьох аспектах перетинається з питанням відновлення нормального міжнародного спілкування, тому пошук подолання кризового стану одночасно створює умови для ліквідації міжнародних конфліктів і навпаки.

У третьому розділі - "Деякі теоретичні проблеми міжнародного спілкування в сучасних умовах" - говориться про те, що ступінь подолання кризи в цій сфері насамперед залежить від реорганізації економічної системи, яка повинна забезпечити повну /чи абсолютну/ економічну самостійність, стимулювання росту продуктивних сил і, в перспективі, зростання і вирівнювання життєвого рівня окремих націй або етнічних груп, коли мова йде про полінаціональні території. В сфері політики це демократизація політичної системи, але в такому плані, щоб вона виражала інтереси народів та етнічних груп і була під громадським контролем.

На процес подолання кризи та відновлення нормального міжнародного спілкування впливає відомий загальноісторич-

на закономірність зростання активності і чисельності маси людей, які потенційно зацікавлені в цьому процесі. В розділі робиться висновок, що специфіка сучасних соціальних потреб орієнтує на заповненість цієї активності культурними елементами і, насамперед, нормами і вимогами культури міжнародного спілкування. Нормалізація кризової ситуації в даному випадку паралельно з економічними, політичними чинниками досягається через реалізацію на практиці системи культури міжнародного спілкування за схемою "знання-уміння-дія".

Причому нові соціально-політичні умови роблять акцент на виховання установок здорового патріотизму, що на думку багатьох авторів-дослідників повинно зіграти свою позитивну роль /при всій парадоксальності/ в подоланні перешкод в міжнародному спілкуванні.

Сила і ефективність процесів подолання кризових явищ в міжнародному спілкуванні залежить і від такого прямого способу як адміністративна і керівна діяльність, використання всіх засобів юридичного контролю і соціальної профілактики. Відновлення нормального спілкування між представниками окремих націй в даному випадку досягається за рахунок реалізації законів сучасного гуманітарного права, яке забороняє всі форми приниження національної гідності.

В розділі відзначається той факт, що значної уваги потребують ті соціальні структури, які не прямо, а опосередковано впливають на подолання кризи, наприклад, багатонаціональні трудові колективи. Традиційно вважається, що нормалізація міжнародних відносин буде більш ефективною, якщо в колективі досягнута єдність групових і особистих інтересів

незалежно від національної приналежності членів колективу. Колектив стає Інтегратором у спілкуванні в тій мірі, якій відповідає атмосфера дисципліни і порядку, загальної нетерпимості до порушення норм моралі. Така атмосфера закріплює позитивні алгоритми культури міжнаціонального спілкування.

Модернізація нормального спілкування неможлива без формування громадської думки, котра на відміну від адміністративного впливу діє постійно. Ця неперервність впливу, постійний контроль за поведінкою людей створюють такий мікроклімат в багатонаціональному середовищі, який може запобігти появі або загостренню міжнаціонального конфлікту. Звичайно за умови, коли громадська думка базується на загальнолюдських цінностях і принципах.

При всій своїй впливовості на міжнаціональне спілкування громадська думка сама в значній мірі залежить від засобів масової комунікації, особливо від телебачення. Тому в даному розділі звертається увага на Інтегративні і дезІнтегративні функції телебачення. Інтеграція досягається в результаті реалізації потреби людей в Інформації про міжнаціональні конфлікти, ситуації, проблеми, а також подачі певного конструктивного об'єднуючого матеріалу з умовного центру. Особлива роль належить змісту передач /особливо новин/ - вони нормалізують ситуацію, коли містять в собі алгоритми рішення /нейтралізації/ складних проблем. Причому ці рішення, варіанти підбираються за найбільш ефективною /тобто вже відомою, випробуваною/ схемою, яка шляхом найменшої кількості рішень дає можливість отримати конструктивний ефект.

Подолання кризових явищ в міжнаціональному спілкуванні лежить в площині переходу від науково-теоретичного розуміння

проблем до організаційно-керівного рівня, створення обґрунтованої концепції контролю за даним процесом, налагодження засобів зворотнього зв'язку, що дає можливість внести корективи в організацію заходів щодо вирішення найактуальніших проблем і завдань.

А це можливо тільки при використанні методів соціологічного дослідження: методів прогнозування, методу контент-аналізу, методу експертних оцінок т.д. Вони дають змогу отримати необхідну інформацію про можливу реакцію різних національних або етнічних груп на конкретне соціально-політичне рішення державної адміністрації, певну соціально-політичну подію, визначити надто складні і важкі проблеми, які неможливо вирішити за короткий час, сформулювати найбільш значущі в конкретній ситуації знання і потреби, ввести корективу міжпредметних зв'язків тощо. Вивчення цих проблем можливе за допомогою анкетування, спостереження, інтерв'ю.

Особливої уваги під час подолання міжнаціональних конфліктів набуває використання оперативного соціологічного дослідження. Цей метод дає можливість в рамках обмежених часових інтервалів виділити головні елементи міжнаціонального спілкування, які потребують корекції в бік нормалізації їх стану, дає змогу провести селекцію такого поєднання методів і засобів керування. Такий відбір досягається шляхом створення порівняльної оцінки ефективності варіантів вирішення завдань і проблем різними методами, засобами, які входять в дану групу. Водночас оперативні дослідження дають конкретні рекомендації для окремих засобів керування процесами міжнаціонального спілкування, наприклад, засобам масової комунікації.

В кінці даного розділу мова йде про те, що механізми ві-

дновлення, нормалізації міжнародного спілкування постійно мінються зі зміною соціальної реальності. Зміст творчого підходу в цій ситуації означає постійний пошук нових механізмів, що дають змогу переводити на рівень суб'єктів міжнародного спілкування результати і досягнення головних апробованих алгоритмів спілкування, маючи за мету відновлення загальнолюдських цінностей і норм спілкування, умови і міру їх можливої практичної реалізації в конкретних умовах.

Тільки комплексний, скоординований підхід при вирівняльному значенні культури міжнародного спілкування, взятий в органічному поєднанні економічних, політичних, ідеологічних чинників, а також з такими науками як філософія, соціологія, політологія, культурологія і т.п., дасть можливість подолати кризові явища і забезпечити умови розбудови національно-самостійних держав, які утворилися після розпаду СРСР. Допоможе увійти, наприклад Україні, в русло взаємозв'язків зі світовим співтовариством, заради подолання наявного технологічного відставання, засвоєння інформації світової культури, досягнення реальної незалежності, свободи і демократії для свого багатонаціонального населення.

У заключенні підводяться підсумки дослідження, формулюються основні висновки, які стосуються особливостей протікання процесу кризи міжнародного спілкування в колишньому СРСР, можливих механізмів її подолання в нових історичних параметрах. Головні з них такі:

- на підставі критичного переосмислення понятійного апарату філософії, політології, соціології, з урахуванням сучасних соціально-політичних реалій дисертантом запропоновано уточнення змісту ряду головних понять / "криза міжнародно-

го спілкування", "критерії рівнів міжнародного спілкування", "міжнародна напруженість", "конфлікт" в міжнародному спілкуванні/ за допомогою яких здійснюється аналіз емпіричного матеріалу і формулюється основні положення дослідження;

- в умовах розбудови національно-самостійних держав, переходу до нових соціально-політичних реалій актуальною проблемою залишається подолання кризових явищ в міжнародному спілкуванні. Криза, як і конфлікт, є формою розвитку міжнародного спілкування, де конструктивний чи деструктивний зміст визначається тими умовами, в яких вона розгортається і протікає. Подолання деструктивної фази, відновлення конструктивного змісту полягає, по-перше, в створенні таких умов, які забезпечують компроміс, примирення конфліктуючих сторін, а по-друге, реалізацію на практиці методів і засобів /загальнолюдського значення/ для ліквідації насильства, конфронтації та найбільш загрозливих наслідків.

Основні положення дисертації відображені в публікаціях:

1. Учет особенностей многонационального трудового коллектива в подготовке и воспитании будущих организаторов производства

// Будущий инженер - организатор на производстве: Тезисы докладов межвузовской научно-практической конференции. - Киев, 1990.

2. Культура межнационального общения как форма творчества//II Всесоюзная научная конференция "Творчество:теория и практика" Тезисы докладов. - Киев, 1991.

3. Усвідомлення нового як основа творчості в культурі міжнародного спілкування//III Міжнародна наукова конференція "Творчість. Культура. Гуманізм" Тези виступів. - Київ, 1993...

U60731

АВ 28.984